

Kurcz Ágnes

ANJOU-KORI TÖRTÉNETÍRÓINK KÉRDÉSÉHEZ

Küküllel János

Első jól ismert történetírónk Apród János, küküllei főesperes, Nagy Lajos köznemesi sorból felkerült bizalmas híve (1320–1394). Az oklevelek alapján részletesen rekonstruálták életrajzát, egyéniségét (Steinherz, Pór Antal, Fekete Nagy Antal¹) műve mégis ellentmondásosnak tűnik. Objektív történetíró, vagy romlott emlékezetű memoárszerkesztő? Esméi beleillenek-e az Anjou-kori ideológiába, vagy túllépnek rajta? A középkor embere, vagy már a reneszánsz?

Az ellentmondást legnagyobb irodalomtörténészünk, Horváth² János Kükülleiről írott jellemzése³ is magában foglalja. Szerinte Kükülleit egyrészt már megérintette a humanizmus szelleme, másrészt „műve inkább a lovagkor, mint a reneszánsz szellemét sugározza”. Ezt az ellentmondást Trencsényi-Waldapfel Imre oldotta fel először két 1936-os tanulmányában. Az egyik Küküllel művét összhangba hozza életpályájával, egyéniségével és így bebizonyítja, hogy a kancellárián dolgozó nótárius művét áthatja az oklevelek középkori ideológiája. Itt mutat rá az oklevél és a történetírás hasonló céljára is. A másik tanulmány a középkori királyi életrajzok sajátosságait boncolva vesz észre sok közös vonást Küküllel és feltehető külföldi mintái között, sőt megállapodik *de Nangis*, ill. egy ehhez közel álló szerző művénel, mint Küküllel legközelebbi mintájánál.⁴ A két tanulmány tehát szervesen beleállítja Kükülleit a középkorba, s az Anjou-kori ideológia hű kifejezőjének tartja.⁵ Kardos Tibor 1933 óta képviseli az ellenkező véleményt: azt, hogy Küküllel eszméi már a humanizmus szellemében fogantak.⁶ — Fejezetünkben újabb adatok figyelembevételével próbálunk meg a vitában állást foglalni.

„Apród Miklós és fia, János esetében következett be először a magyar történelemben, hogy amit a kard embere elvesztett, azt a toll embere szerezte vissza” — mondja Trencsényi,⁷ azaz a formalitásokban járatlan katona és a literátus saját tapasztalatukból ismerték meg az oklevél s az írásbeliség hatalmát, mikor Lajos visszaadta elvesztett birtokukat. A hűség János egyre magasabb egyházi hivatalokat visel, s háromszor is kapcsolatba kerül a kancelláriával. 1347–51: nótáriusként, 1355-ben a helyhez nem kötött küküllel főesperességet nyeri el s a kancellaria maiorban nyer alkalmazást,⁸ majd 1376-ban is visszatér a királyi udvarba.⁹ „Maga Küküllel királya megbízásából már nem egy hű alattvaló érdemét foglalta írásba, amikor elérkezettnek látta az időt, hogy a lovagi értékrendben a legnagyobb feladatra: a királyi érdem történetírói megörökítésére vállalkozzék. Ha tehát Küküllel János király életrajzának irodalomtörténeti előzményeit nyomozzuk, elsősorban saját oklevélíró gyakorlatát kell ebből a szempontból figyelembe vennünk.”¹⁰

A mű prólogusát¹¹ a reneszánsz hatás mellett érvelők a velencei Dandoló prólogusával szokták összevetni. Holott csak egy egyezős található köztük: a rex regum et dominus

¹ TRENCSENYI-WALDAPFEL IMRE: — Előszó... 8. jzet. (Küküllel János és a névtelen minorita. Bp., 1960.)

² HORVÁTH JÁNOS: Az irodalmi műveltség megoszlása. 1944. 26–29.

³ TRENCSENYI-WALDAPFEL: Küküllel János. Szép szó: Mai magyarok régi magyarokról c. kötete 1936. 21–36. — WALDAPFEL: Horváth János új könyvéhez. Magyarságtudomány, II. 1936. 196–216.

⁴ A tanulmányok eredményét összefoglalja, jelentősen kiegészíti és tovább fejleszti a szerző az 1. jzet alatt említett előszóban.

⁵ Stílustanulmányok Mátyás király kancelláriájáról. Pécs, 1933. — A magyar humanizmus kezdetei. Pann. Kvt. 21. 1936. — Középkori kultúra, középkori költészet. M. Tört. Társ. é. n. 167–169. — A magyarországi humanizmus kora. Bp., 1955. 75. — Előszó Kálty Márk Képes Krónikájához. Mon. Hung. III. Bp., 1959.

⁶ TRENCSENYI-WALDAPFEL: Előszó... (I. l. jegyzet) 7.

⁷ „Indesinenter sequens vestigia nostrae serenitatis” CD IX/1. 655.

⁸ FEKETE NAGY ANTAL: Küküllel János. BÉ. 1934. 117.

⁹ PÓR ANTAL: János küküllel főesperes, Nagy Lajos király történetírója. Száz., 1893. I. 1. k.

¹⁰ TRENCSENYI: Előszó... 10.

¹¹ SCHWANDTNER SRH I. 279–281.

dominantium formulával „istennek, mint minden földi hatalom forrásának kiemelése”.¹² Trencsényi francia királyéletrajzok sorát idézi, melyekben e közhely előfordul. Ez azonban egyszersmind az európai okleveles gyakorlat évszázados közhelye is,¹³ ugyanúgy, mint a naphasonlat:

Küküllel: a quo omnes potestates, velut ex sole radii, derivantur . . .

II. *Frigyes 1245-ös oklevele:* De fulgore throni cesarei, velut ex sole radii, sic cetera prodeunt dignitates, ut prime lucis integritas minorati luminis non sentiat detrimenta. (MG Const. 2. (1896) 359. Nr. 261.)

A naphasonlatot ismét egy bibliai toposz követi (sub cuius imperio reges regnant et principes dominantur, Prov. 8. 15.), s ez jóformán az egész középkori államelmélet összege-zése.¹⁴

Küküllel az Arisztotelésznek tulajdonított *Secreta secretorum* alapján Nagy Sándort állítja példálul a dicsőségvágy tekintetében. A „desiderium bonae famae” nem szükségképpen humanista hatás, hiszen az oklevelek tömegéből rendkívüli erővel csendül ki a glória, sőt az egyéni dicsőség, hírnév vágya.¹⁵ De nem jelent humanista hatást a Vegetius-idézet sem. Trencsényinek adunk igazat, ez ugyanolyan antikos ornamentika csupán, mint a francia Fülöp-Ágost-életrajzban Vergilius említése, s a francia udvarban rendkívül népszerű volt Vegetius.¹⁶ Éppen Vegetiust idézi egy középkori krónikás is, *Fra Salobene de Adam:*

Item Vegetius (I) de re militari ad Theodosium imperatorem multas sagacitates de arte pugnandi ponit in libris suis, quis omnes vidit et legi, et valde utiles sunt illi libri volentibus cum hostibus preliari. (MGH SS. 32. p. 389.)

A „militiam et bellorum industriam” ajánló Vegetius nem idegen a lovagkori eszményektől, amelynek megfelelően a „militaribus actibus eruditus” Drugeth Fülöp adományban részesült.¹⁷

Küküllel negyedik hivatkozása a történetírói célkitűzéssel kapcsolatban „quidam prudens”-re történik: Trencsényi szerint talán éppen Guillelmus de Nangisra vagy IX. Lajos egy másik történetírójára,¹⁸ akinek prologusát összevetve Küküllelével tartalmi és stílus-egyezéseket is talál. Mindketten az emlékezetre méltó cselekedeteket akarják megörökíteni, megőrizni a feledéstől,¹⁹ s ezen túlmenően példamutatás a céljuk. De a Küküllel és de Nangis közötti rokonságnál még közelebbinek látszik a rokonság az okleveles gyakorlatban született ideológiával.²⁰

A prologus folytatása is ezt támasztja alá:

... *Quamvis pauca ex pluribus, ne per neglectus incuriam, labantur in oblivionem*, ego, Joannes, nunc Archidiaconus de Kikullew, in Ecclesia Transsilvana, vicarius Strigoniensis in spiritualibus generalis, tunc, licet indignus, suorum secretorum notarius, *posterorum notitiae duxi commendanda*...

Az utóbbi kiemelt rész szó szerint megegyezik a szokásos oklevél-promulgációval, csak persze egyes számban szól. De vessük össze a fenti szöveget egy 1357-es oklevél narratiójának befejező részével:

Ex quibus quidem eorum fidelitatibus et servitiis quaedam specialis velut *pauca de pluribus, ne memoriam effugiant posterorum, presentibus iussimus annotanda*. (CD IX/2 587.)

Trencsényi a IX. Lajos-életrajzokban talált a „pauca ex pluribus”-hoz hasonló megoldásokat,²¹ de Küküllel ugyanúgy kiindulhatott a XIV. századi narratiók közhelyes fordulataiból. — Trencsényi kapcsolatot talál de Nangis önmegnevezése, szerénykedése és Küküllel között, amellet, hogy a szokatlanul alapos önmegnevezést Küküllel kancelláriai gyakorla-

¹² TRENCSENYI: Előszó... 16–17.

¹³ MGH Leges II. 68. Cod. dipl. Boh. 387. és IV. Béla oklevele István 1271-es átirásában: „Rex, regum et dominus dominantium Deus ad hoc prepositus reges mundo universo, ut in ipsis similitudine quibus, in suis regiminibus unicuique petenti ius suum tribuat...” (Szt. Reg. 2123.)

¹⁴ I. Károly 1302. oklevele, CD VIII/1. 94. — Külföldön: MGH VI/1. 368. VIII/11. Urkb. z. Gesch. Bab. II. 81. stb. — L. még HORVÁTH JÁNOS: Árpád-kori latin nyelvű irodalmunk stílusproblémái. Bp., 1954. 268.

¹⁵ HUIZINGA: A középkor alkonya. Ford. Szerb Antal. Bp., 1943. 68.

¹⁶ TRENCSENYI: Előszó... 13.

¹⁷ AO I. 446. 1317-ből.

¹⁸ TRENCSENYI: Előszó... 21.

¹⁹ L. a MIÓG 1962-es, 70. kötetében megjelent dolgozatunkat (Arenga und Narratio ungarischer Urkunden d. XIII. Jhd.), 326–7, és 340. (30-as példa).

²⁰ *Küküllel*: virtuosos animos auditorum ad bellorum exercitia accendimus, ut hoc exemplo fortiores et ardentiores reddantur ad labores et bellicas passiones tolerandas: quia praeteritorum exhibitio est instructio posterorum. *De Nangis*: exhortatio, ut ipsi per actus consimiles efficiantur magnanimi et ipsis moribus et vita se conformet. *1235-ös donatio*: ut ceteri remunerationis contemplatione provocati ad fidelitatis opera exercenda arctius accendantur. (CD IV/1. 21.) *1350-es donatio*: ea tamen que cordi nostro striccius insident in eius et suorum successorum recommendabilem memoriam exemplaremque recordacionem posterorum presentibus duximus annotanda. (AO V. 414.)

²¹ TRENCSENYI: Előszó... 18.

tából magyarázza.²² A prológus következő szavait úgy értelmezi, hogy írójuk nem árul el határozottabb írói öntudatot:

Si quid autem minus recte inveniatur, vel inconvenienter propositum, lector providus et benignus supplenda et corrigat, quae, sine injuria corrigenda.

Sokkal inkább a középkorban megszokott sztereotip szerénykedésről van szó, ami nem jelent csökkent írói öntudatot önmagában. Gellért püspök is ezt a retorikus felfogást alkalmazza Deliberációjában.²³

Kardos Tibor szerint a „pro legentium utilitate” és a „lector providus et benignus” kifejezések humanista hatásra mutatnak: az ismeretlen olvasóknak ír Küküllei.²⁴ Vannak azonban nyomok már a korábbi középkorban is arra, hogy a gestairó valójában nem egy barátja kérésére írta meg művét, hanem szélesebb olvasóközönségre gondol. „Hogy valóban sokszor csak pusztán irodalmi formáról van szó, arra Anonymus a legjobb példa, aki nagyon hamar kiesik a levélíró szerepéből s a levele elején megszólított N. barátja helyett a levél végén már az egész »nemes magyar nemzetet« tartja szem előtt.” — mondja Horváth János.²⁵ („felix... Hungaria... gaudeat de munere sui litteratoris”) Horváth kimutatja, hogy Rogerius mester is kiesik szerepéből, mikor a megszólított püspökhöz ezt írja ajánlólevelében: „vos vel quisque lector”, „ut legentes intelligent”, „legentium corda perterrent”.²⁶ Küküllei csak ezt a középkorban is félreérthetetlen gondolatot fejezi ki egyértelműben.

Mennyiben fejezi ki a mű egésze az Anjou-kori lovagi-nemesi ideológiát — a nemesség együttes érdekeinek, a béke és nyugalom hirdetésének, a dicsőségvágynak ideológiáját?

Széky György Lajos koronázási jelenetét hozza fel bizonyítékkul arra, hogy a műből a Lajos-kori nemesi ideológia tükröződik.²⁷ De még számos hely igazolja,²⁸ hogy a magnates, proceres, barones, milites ac communitas nobilium regni Hungariae együttes akaratának hangsúlyozása nem toposz, hanem meggyőződés, amely a konkrét valóságban gyökeredzik, sőt, Küküllei legsajátabb érdekeinek is megfelel. A kifejezést megtaláljuk abban az 1349-es oklevélben is, amelyben János litterátus érdemeire való tekintettel Lajos visszaadja az Apródok birtokát:

Nos itaque ad eiusdem Johannis litterati, nec non quam plurimum Baronum et Militum nostrorum, pro eodem intercedentium humilem supplicationem regio cum favore inclinati... (CD IX/1. 656.)

Az Anjou-kori béke és nyugalom ideológiája is fellelhető Küküllei elmékedésében: c. LIII. ... non passione ac voluntate cupiens principari, velut custos justitiae existens, absque ratione et lege nihil voluit attentare: quia vigens industria, et regnetiva prudentia, virtualiter dominatur gubernatione regni, secundum rationem et legem diligentius circumspicit. Pollens regimine naturali, non instinctu humano, sed potius divino, sui desiderii propositum, ad hoc inclinavit, ut sequens sanctorum regum praedecessorum suorum, et patris sui vestigia, in quibus peramplius et perfectum vigeat, zelus fidei, et religio Christiana, regna sua, terras, et subiectas sibi nationes in suis libertatibus, consuetudinibus et legibus, in bona pace et tranquillitate conservavit... (Schwandtner SRH I. 319.)²⁹

Az Anjou-korban megteremtődött a feltétele a széles alapú nemesi ideológia létrejöttének. A feudális anarchiából kikerülő ország a békének és a nyugalomnak akar örvendeni. Noha I. Károly elsősorban a hozzá hű új főnemességre támaszkodik, a lovagok is komoly bázist jelentenek számára. Az országban nyugalom csak akkor van, ha egymás érdekeit nem sértik. A céltudatos Károly a régebbi középkori uralkodókhoz hasonlóan azt állítja, hogy istentől nyerte a hatalmat, de a hatalom fenntartásához a nemesség támogatására is szüksége van:

nos igitur qui ad extollenda iustorum preconia et ad reprimendam malorum insolentiam a domino accepimus potestatem de prelatorum ac baronum ceterorumque regni nostri nobilium habita natura deliberatione et consensu... (AO. II. 127—1327.)

Küküllei ennek az ideológiának az átvételével éppúgy kora gyermekének bizonyul, mint a lovagi dicsőségvágy kifejezésével (a prológuson kívül pl. az I. caputban) vagy az oklevél arengákból is ismert mulandóság-érzés felcsillantásával:

c. IX. Postea vero, brevi tempora decurso, quia nihil poene in seipso manet stabile, sed currit tempus, semper multas evolvens immutationes, quas neque praevideri facile est, neque praedicere, et nihil est, quod mutabilitatem non sentiat et bellum in media pace consurgit... (292.)

²² Uo.

²³ L. HORVÁTH JÁNOS: Árpád-kori... 113.

²⁴ Középkori kultúra, középkori költészet... 168—9.

²⁵ HORVÁTH: i. m. 245—246.

²⁶ Uo. 244.

²⁷ Id. TRENCSENYI: Előszó... 15.

²⁸ SCHWANDTNER SRH I. 282, 297, 298, 309, 312, 315, 317—8.

²⁹ Vö. még c. LIV. „considerans autem et advertens, regna sua et dominia, undique sue circumquaque, quieto et tranquillo statu florere”.

A prológusban zsoldárt idézett, bibliai reminiscenciákat hintett el, s a mű végén, a Lajos kontemplatív életéről adott beszámolóban is szemléletének egyházas vonásait érezzük : c. LIV. ad ultimum tamen, terrenarum rerum occupationibus, quas difficile est absque peccatis ministrare, et curis postpositis, concupiscentiam carnalem calcare ac sibi subjicere, et divinis praeceptis parere volens, quia *omnis caro foenum, et omnis concupiscentia eius tanquam flos foeni*; contemplativam vitam, a tumultu multitudinis hominum segregatus, ut piis operibus insistere et orationibus vacare studiosus et devotius valeret, et in his perseveravit. (320.)

Bóta László nem tartja jelentősnek a Küküllei prológusában érezhető egyházas szemléletet, mert az isteni gondviselés szemlélete „nem idegen a humanizmus képviselőitől sem”.³⁰ Küküllei az isteni gondviselés szerepe és az emberi tudás melléállításával igyekszik tompítani, s a biblikus hivatkozásokat is kerüli, teszi hozzá Bóta. Ezek kétségtelenül tények; dehát Küküllei, a király *hivatalnok*a, nem szerzetes barát volt, hanem világi pap; nem eldugott kolostorban forgatta könyveit, hanem Lajos lovagi eszményeket élesztő udvarában. Az ne ismerné az emberi tudás szerepét, aki éppen ezzel küzdötte fel magát magas tisztségekbe, ezzel szerezte vissza családjá birtokát? Az ne ismerné a szerencse szerepét, aki gyermekkorában megtudhatta, mit jelent családok életében és jólétét illetően egy királyi pecsét elvesztése? Az ne ismerné a virtus szerepét, aki oklevelek százait látta, másolta vagy fogalmazta, s egy új, Anjou-hű nemesség felemelkedését kísérhette figyelemmel? Miért jelen-tené ez azt, hogy írói mentalitása elválaszthatatlan a reneszánsztól? Nem osztjuk Bóta véleményét, mely szerint Trencsényi Küküllei portréját „a középkori krónikás barát szereotíp képmásává” próbálja retusálni. Trencsényi sehol sem tagadja Küküllei világiasságát, s a filológiai argumentumokat sehol sem tartja fontosabbnak a Küküllei egyéniségéből, életéből, saját korából következő érveknél. Persze, vannak Küküllei egyéniségében olyan vonások, amelyek túlemlenek korán, senki sem vonja kétségbe Bóta állítását, hogy „írói arca nem hátra, hanem előre” tekint; csak hogy ez minden nagy íróegyéniségre jellemző. A nagy tehetségek mindenkor összefoglalják koruk s a megelőző korok eredményeit, s úgy adják tovább a következő koroknak. Ennek azonban nem feltétlenül külföldi hatás a záloga, melynek átvételére a társadalmi körülmények még egyáltalán nem értek meg, hanem a művész élete, egyénisége és tehetsége, az, hogy adottságai a kor kifejezendő valóságával adekvátnak bizonyuljanak.

A mű formai vizsgálata sem mutat más eredményt e téren. Azt a Steinherz által is már ismertényt, hogy Küküllei művéhez okleveleket is felhasználta, Kardos Tibor úgy magyarázza, hogy Dandolót és a velencei történetírást követi.³¹ Pedig Kardos maga veszi észre az okmányok felhasználását a XIV. századi krónikaszerkesztmény minoritájánál,³² aki semmiképpen sem írt velencei stílusú munkát. A pármái ferences barát, Fra Salimbene (1221—1288) viszont szívesen iktatott be krónikájába missiliseket, sőt bullákat,³³ tehát legfeljebb azt állíthatjuk, hogy e vonás a ferences krónikás hagyománnyal megegyező irányba mutat. De Kükülleit saját gyakorlata is rávezethette az oklevelek felhasználására — mutat rá Trencsényi.³⁴

A mű első felét bezáró XXV. fejezetben nem említi ugyan a szerző a kútfők között az okleveleket, de éppen az első huszonöt fejezetben mutatkozik sok példa az oklevelek felhasználására. Pór Antal szerint csak a Laczkfy Istvánnak szóló oklevél fektűt Küküllei kezügyében, a többire csak utal.³⁵ Domanovszky szerint azonban a XIII. fejezet is oklevél kivonata, a XIV. és XV. majdnem szó szerinti átvétel.³⁶

Küküllei adaptáló módszerének megfigyelésére érdemes összevetni a Laczkfy Istvánnak szóló donatiót (CD IX/1. 756 sk.) az életrajz megfelelő helyeivel (IX., főleg XIV., XV. caput). A cornetói csata kétféle ábrázolásából kiderül, hogy Küküllei tömörebb, magától értetődő dolgokat nem ismételi, de az események megismeréséhez szükséges adatokat beleilleszti a szövegbe. Puritánabb, mert egy-egy panegyrikus jelzöt, kifejezést, sőt egy teljes szakaszt kihagy, objektívabbnak bizonyul az oklevél fogalmazójánál — de ez már a műfaji különbségből is magyarázható. A csatajelenet festésében sokkal tudatosabbnak is mutatkozik. Ugyanazokat a szavakat mondja, mint az oklevélíró, de mintaszerű kis képpé csiszolja. Tudja, hogy a csatakürtök megfúvása előbbre való, mint István vajda közbeékelte dicsérete, tudja, hogy nem a kürtöket fújják „utrinque hostiliter”, hanem a csatát kezdik

³⁰ BÓTA LÁSZLÓ recenziója Küküllei János és a névtelen minorita krónikájáról. It, 1962. 332.

³¹ Középkori kultúra... 168.

³² Kálti Márk Képes Krónikája. Előszó 12.

³³ Fra Salimbene de Adam. Mon. Germ. Hist. Scriptores vol. 32. B. Schneider előszava XXII—XXIII. old. és 208, 298, 393, 580, 622, 318. l.

³⁴ TRENCSENYI: Előszó... 10.

³⁵ PÓR ANTAL i. m. Száz, 1893. 104.

³⁶ DOMANOVSKY SÁNDOR: A dubniczi krónika II. Száz, 1899. 342—355.

így. István dicséretét az életrajzban megelőzi hatásos ellentétként Tarantói Lajos hadseregének felnagyítása. Az azonban, hogy Küküllei tudatosabb író, mint a narratio-fogalmazó, még nem bizonyít humanista tendenciát, az objektív történetírót éppen pontatlanságai miatt fogták perbe.³⁷ Ezeket viszont a király-tükör műfaja érteti meg.³⁸

Középkori nyelvével, sztereotíp csataleírásaival is kötődik Küküllei a kancelláriai stílushoz :

c. XXI. cum autem... Rex... expugnare cepisset..., sagitta balistae in pede fuit *lethaliter vulneratus*, et vix divino fretus auxilio et medicorum cura mortem evaserit.

c. XXV. qui plura sciunt quam hic scripta sunt de gestis ejus, tam *prosperis quam adversis* scribere voluntare. (XIII—XIV. századi narratio-toposz).

c. XXVIII. Iterum autem dictus Thomas, illuc est transmissus, et *viriliter ac potenter... lethaliter exitit vulneratus*, ex quo vulnere vitam finivit temporalem...

Egyes stíluseszközei mélyen benne gyökereznek kora ízlésében :

prol : *supplenda suppleat et corrigat*, quaeso, sine injuria *corrigenda*... (adnominatio és chiasmus).

Küküllei mintaszerű, zsongó ritmikus prózában írt. A prológus két részletét figyeljük meg, a bevezető sorokat és az önmegnevezést. Az utóbbi azért bizonyító erejű, mert a tulajdonnév és a kevésbé formálható tartalom miatt nehéz a ritmikussá tétele. Feltűnő a szövegbelseji ritmus, és a XIV. századi magyar kancelláriai gyakorlatnak megfelelően a *velox* és a *trispontiacus* formációk túlnyomó többsége,³⁹ noha szép arányban található *ecclesiasticus* és *planus* is.

Rex regum et dominus dominantium universat terrae, (tr) qui supra cuncta retinet in excelsis imperium, (e) dat esse rebus et dispensat, (tr) prout vult, culmina dignitatum, (v) et sapientia et fortitudo ejus sunt, et ipse mutat tempora et aetates, (v) transfert regna atque constituit dominus fortis et potens in proelio, (e) a quo omnes potestates (tr) velut ex sole radii, derivantur ; (v) sub cuius imperio reges regnant (v) et principes dominantur. (v)... Oportet ergo principem (pl?) *ferialiter regnantem*, (pl) et *victoriose triumphantem* (tr) *culminis potestate* (v) a Deo fore *exaltatum*, (v? tr?) *odore bonae famae exornatum*, (tr) *caterva militiae decoratum*, (v), ut *praeelsi ejus nominis fama*, dispersa per orbem (pl) et *concedens de gestis laudabilibus in excelsum*, (v) *laudari mereatur apud Deum*, (tr) et *extolli laudibus diversarum nationum*. (tr)

...ego Joannes, (pl) nunc Archidiaconus de Kikullew (tr) in ecclesia Transsilvana, (v) vicarius Strigoniensis in spiritualibus generalis (v), tunc, licet indignus, (pl) suorum secretorum notarius, (e) posteriorum notitiae duxi commendanda, (tr) ordine sequentium, (e) continuando per capitula, (e) et particulas terminatas, (v), sub certis titulis... (pl).

Érdekes, hogy Küküllei fejezeteiben, legtöbbször az egyes fejezetek végén parallelizmusból adódó rímek találhatók, például :

c. III. ad pedes regiae maiestatis humotenus est prostratus,
et ab obedientiam ac fidelitatem debitam reductis et integratus,

solemnia munera, xenia, et clenodia praestando,
et sum dominum ac sanctam coronam recognoscendo,
cum gaudio et laetitia ad propria remeavit,
et ab illo tempore fidelitatem conservavit. (SRH I. 283.)

c. LV. (Az egész mű befejezése.)

Fuit autem homo competentis proceritatis,

oculis elatis,

crinibus et barba crispis,

sereno vultu, labiosus

et aliquantulum in humeris curvus. (SRH I. 320.)

Hogy a parallelizmus nem az esetek véletlen összecsengése, azt a párrímek váltogatása is bizonyíthatja. Mivel a korabeli kancelláriában a következőzetes cursushasználat mellett szintén előfordul a rímelés Keszei Miklós kancellársága idején (1351-től előbb alkancellárként, majd kancellárként vezette a király oklevéladó hivatalát 1366-ig), Küküllei rímelési hajlandósága ide is visszavezethető. Figyelemre méltóbb azonban, hogy de Nangis is néhány fejezet végén a parallelisztikus rímelés ünnepélyesebb eszközével él, azaz a kerekítés igényével lép fel.⁴⁰

Küküllei műve tehát eszmeiség és művészi megformálás tekintetében egyaránt a XIV. századi Magyarország jellegzetes terméke.

³⁷ L. PÓR és DOMANOVSKY I. m. passim.

³⁸ TRENCSENYI : Előszó 22—23, 26—27, 16. HUBER : Ludwig I. von Ungarn u. die ungarische Vasallenländer. Arch. f. öst. Gesch. XVI/I. 7. FEKETE NAGY : i. m. 112. és 124.

³⁹ HORVÁTH JÁNOS i. m. 54—65.

⁴⁰ DUCHESNE, Hist. Francorum Scriptorum V. 328, 331, 334.

A Dubniczi krónikában hagyományozott Küküllei-szöveg IV. és VI. fejezete közé idegen szöveg ékelődik, mely az 1345 és 1355 közti eseményeket dolgozza fel egészen más előadásban, mint Küküllei és sok helyütt vele ellentmondásban.

Domanovszky Sándor aprólékosan összehasonlítja az ismeretlen szerző művét Küküllei 1345—1355 közti éveket tárgyaló fejezeteivel, s mindkét művet kritikusan egyezteteti az olasz krónikások megfelelő adataival.⁴¹ Bennünket a tévedések, pontatlanságok, ill. a hiteles tudósítás ténye csak annyiban érdekel, amennyiben az író egyéniségére, módszerére világít.

Domanovszky e téren a következők eredményre jut: a töredék szerzője sokkal pontosabb, részletesebb Kükülleinél, aki összesen öt évszámot említ, a névtelen viszont napra pontosan jelöli meg az eseményeket. Ez azonban mégsem jelent mindenütt hitelességet. Hol Küküllei, hol a névtelen közelíti meg jobban az egyes objektív tényeket. A névtelen is a dicső tetteket örökíti meg, mint Küküllei, de végeredményben Küküllei kevesebb adattal is objektívabbnak bizonyul. Ő király-tükröt ír, szerzőnk pedig az annalista krónikáírás hagyományaihoz kötődik, s szépirói ambíciókat árul el.

Ezt a művet is a hűség ideológiája hatja át. Valahányszor egy-egy újabb szereplő lép elénk, a szerző pár mondatban jellemzi őket, elsősorban hűségüket emeli ki. Így pl. a hűséges olasz Lalló úgy áll a király ellenségeivel szemben, mint a biztos fal („ut murum tutissimum... se apposit” c. 158.). A 166. c. sem „hallgathatja el” Lesták udvarmester hűségét, a Laczkfyokról, Kont Miklósról és Bessenyei Jánosról nem is beszélve. A negatív jellemet is elsősorban a hűtlenség jellemzi: a zárai csatavesztésben bűnös főurak árulását nem hallgatja el, mint Küküllei, aki Lajos apósát, István bosnyák bánt visszamenőleg sem akarja rossz színbe keverni.⁴²

Az objektívabb Kükülleivel szemben Domanovszky a szerző szenvedélyes hazaszeretetét már-már sovínisztának látja. Egyik bizonyítéka II. Albert osztrák herceg levele, amelyet az Laczkfy Pál svábföldi győzelméről írt (?) a magyar királynak:

quod cum quinque millibus armatorum facere non potuimus per totum annum laborando, hoc Paulus filius Laczk cum hungaris quadringentis obtinuit gloriose. (HHFD/3. 167.)

Nem jelent ez mai értelemben vett sovínizmust. A szerző nem közönsége értelméhez, hanem érzelméhez kíván folyamodni. Nem a kancelláriai tárgyilagossághoz vagy a külföldi királytükrökhöz méretezi stílusát és hevületét, hanem olvasói — hallgatói — műveltségéhez. Bár ismer és felhasznál leveleket, Kükülleinél jóval szerényebben teszi. Megemlíti Tarantói Lajos párbajra hívó levelét, melyről Küküllei nem szól, hivatkozik Laczkfy Istvánnak a királyhoz küldött leveleire.⁴³ Oklevelek ismeretét is kitapinthatjuk két helyen,⁴⁴ az oklevélnyelv fordulatai alig érezhetők, a kancelláriai stílus nem hatott az íróra.

A töredék majdnem teljes egészében a nápolyi hadjáratról szól. Az annalista szándéknak ellent mond az epizódok kerekre csiszoltsága, s a székelyföldi hadjárat közbeiktatása — 1348 után egy 1345-ös esemény, mindössze egy „item”-mel kapcsolva. Bóta László arra gondol, hogy ezt a két caputot egy másoló illesztette később a műbe.⁴⁵ A kronológia felbontása valóban gyanus, de a későbbiekben láthatjuk, hogy kisebb pontatlanságok másutt is előfordulnak. Másrészt gyanus az a filológiai értelmezés is, hogy egy mű következetlenségét a másoló számlájára írjuk, aki ugyancsak láthatta, hogy a 160. caput 1348-ban játszódik. A legenda stílusa sem üt el a mű egészétől, tendenciájától, ritmizálásától. Lehetséges, hogy a nápolyi hadjárat vállalkozóinak nagyságát, fényét akarja egy szépen kidolgozott, legendás párhuzammal emelni a szerző.

A két nápolyi hadjárat után szó kerül még a két litván hadjáratról, Lajos medvevadászataról és Laczkfy Pál svábföldi győzelméről. Még ha tudomásul vesszük, hogy a névtelen szerző ránk maradt műve töredék, akkor sem beszélhetünk tudatos és koncepciózus szerkesztésről. Igazi írói egyéniséget tükröz azonban a *részletek megszerkesztése*, s egymáshoz való viszonya. Tudatosan készíti elő a következő fejezeteket, ért a feszültség és a hatás felkeltéséhez.

A mű az András herceget elsírató fejezettel kezdődik, hatásosan állítja szembe Johanna gonoszságát és András jóságát. A legendákból jól ismert fogással kelt hangulatot András mellett: halálát csodák követik. Ártatlanságának talán legszebb bizonyítéka az idegen város, Nápoly őszinte gyászja. Lajos nápolyi hadjáratát az író részletesen okolja meg és készíti elő: az *egész világ* nemesei imádkoztak a bosszúért, *egész Itália*, kivált Apulia és Provence fő- és köznemessége, a városok, a köznép „assumptiosius invitabant, indesinenter ac iugiter com-

⁴¹ DOMANOVSKY: i. m. III. 411—437.

⁴² Vö. PÓR ANTAL: Nagy Lajos. MTÉ. 89. Bp., 1892. és DOMANOVSKY i. m. 414.

⁴³ Hist. Hung. Fontes Domestici ed. M. Florianus. Pécs, 1884. Scriptorum, 3. p. 155.

⁴⁴ c. 157. (p. 146.), c. 163. (p. 153.)

⁴⁵ BÓTA i. m. 332—3.

movebant” Lajost, hogy foglalja el a szicíliai királyságot, mely jog szerint őt illeti. *Önszántukból, hűségéből tették ezt*, s mert nem tetszett nekik az asszonyi uralom. Ezek után Lajos nem betolakodóként megy az olasz földre, hanem „divinitus”. A kényes ügyben eleve elhárul minden ellenvetés, mert Lajos „in execucione sui propositi non usus levitate, sed magna morum honestate modestia et tutele moderamine quod faciendum decreverat inchoavit” (c. 157.). — A következő fejezetben a seregek részletenként vonulnak fel. Mintha egy tökéletesen megokolt, a bonyodalmat is magába foglaló *expozíció* után *seregszemle* következne. A 164. c., utolsó mondata pedig a Johannékkal való összecsapást készíti elő:

Diffusa ergo fama strenuitatis Stephani filij Laczk, et aliorum hungarorum, ubique cecidit timor eorum super habitantes Apuliam, et usque ad Lodovicum et Johannem sceletratisimos hec magnalia pervenerunt.

A 165. caputban nem az Ascoli mellett lezajlott csatát részletezi, mint az István vajdának szóló donatio, hanem a későbbi, Nápoly és Aversa közötti ütközetet, hiszen ez jelentette Laczkfy hadjáratának és dicsőségének csúcspontját. Az egész második hadjárat eleven diadalok sorozata, a tetőpontot Aversa ostroma jelenti, úgyszintén a legnehezebb feladat, melyet csak kerülő úton lehetett teljesíteni. Ide iktatja Lajos sebesülését — az előző, canosai sebesülésről nem is beszél. Nem tudna róla az egyébként jól értesült szerző? Inkább művésziileg nem tartja lényegesnek. Kárát is vallaná a drámai sűrítés, ha a király szenvedésének hatásosságát elaprózná.

A műben mindenütt megfigyelhető az anekdotikus előadásmód, a hajlam az *epizódok* kikerekítésére. Eleven képek sorozata: pl. a királyon végrehajtott „operáció”, Laczkfy András helytartóul hagyása, a ferencesekkel gyűnyölődő Jaksó jelenete, a medvevadászlat, a csata a svábokkal stb. A 2. litván hadjáratban sok kalandos motívumot találunk, majd-hogynem *svésés viszontagságokat*, s emögött a fentiekből is sejthető *népi epikus modor* érződik. Hozzájárul ehhez, hogy a *csatajeleneteket* sem száraz adatszerűség jellemzi (pl. Lajos beszéde a zárai védők előtt). Színes és nem sablonos, amit Ricardo és a többi város elfoglalásáról mond (c. 166.). Jellemző továbbá az *egyéni fegyvertények* kiemelése (pl. Barletta, a háromszáz zsoldos összeesküvése, a beneventói vállalkozás, Besenyő János vitézsége). Egyéniségeket, egyes hősokeket emel ki a 2. litván hadjáratban is; a Belz várátért vívott csata közelharcában elénk állítja egy-egy vonással Perényi Miklóst, László herceget, Bebek Istvánt.⁴⁶ A szereplők gyakran szólalnak meg. A szerző igyekszik minden főszereplőnek alapjellemtörzseit megragadni és ebből a jellemvonásból kibontani egyéniségét. Például András herceg halálakor nem a megtorlást részletezi, mint Küküllei, kevesebb adatot is mond itt, mert András jellemét akarja ábrázolni. Jó lélektani megfigyelőkészségre vall, hogy András alapvonásait (ártatlanság, hiszékenység, bizalom) logikusan összefüggőnek látja:

c. 154. Quia quamvis suspicio mortis sibi per uxorem suam fiende eius auribus per plurimos instillaverit, tamen hoc ipse, suam innocenciam considerans et uxoris impregnacionem, credere non poterat... (p. 144.)

Egyénivé válik Lajos is, mihelyt szenved a realista hűségű operációs jelenetben. Mással sem megközelíthetetlen uralkodó: körültekintően törődik híveivel és Magyarországgal, országos kimenetelű intézkedésekben megfontolt, de magát nem kíméli, bátor hős. Egyszóval majdnem a népmesei jó király, a lovagkori király-eszmények (ahogyan ezeket *atulról* látják) megtestesítője.⁴⁷ Jaksó is, a kiélezetten egyéni jelenetben a középkori önkényúr realista típusa, a Laczkfyak pedig a lovag ideálképét jelentik.

A műben egyébként nem mindig Lajos áll a középpontban, hanem a *népszerű vezérek*. Ismeretes, hogy a Laczkfyak mennyire előtérbe kerülnek, elsősorban István, akinek a vitézségéről Apuliában is közmondás terjed el (értesít szerzőnk). Laczkfy nemcsak vitéz, hanem okos tanácsadó is (ő javasolja, hogy a király ne kössön békét a velenceiekkel, foglalja el Apuliát, ne menjen Salernóba), ő van mellette legnagyobb bajában, azaz szerepe szerint ő a *hű és hősies barát*, akit a *lovagi epikus termékekből* ismerhetünk.

A mű irodalmi forrásvidékének tárgyalása elszakíthatatlan attól a problémától, hogy *ki volt a mű szerzője*.

Hogy magyar és minorita, abban az egész szakirodalom megegyezik. Számunkra is bizonyítja ezt hazaszeretete, a ferences rend iránt elért különleges érdeklődése Ricardo ostromában, a Jaksó-jelenetben, a király végrendelezésében.

⁴⁶ „Nam idem Stephanus in tantum stetit sub vexillo, et pugnancium ictus sustinendo, quod tria vexilla regia in eius manibus fuerint contrafracta successive. Et cum quartum penitus fuisset conquassatum, et omnes aly de parte regis de sub castro recessissent, ipse tandem neque habens vexillum quintum, nec aliquem sibi adstantem ad suum descensum declinavit non timore inimicorum neque mortis formidine, sed carentia sibi assistentium sociorum”. c. 170.

⁴⁷ Arany János Lajos-szemlélete a Toldi estéjében talán innen ered, s így nemcsak a László-legenda adaptálását köszönhetjük a névtelen szerzőnek.

Az is bizonyos, hogy a szerző a király belső bizalmasa lehetett. Ahogy a zárai hadjárat kudarcában visszavonulását értékeli, szinte belehelyezkedik a király gondolkodásmódjába: „Lajos király úr felette bölcsen viselkedett megaláztatásában, mert bár főemberei és bárói miatt akkor dicsőséget nem szerzett, mégis minden cselekedetüket bölcsen elpalástolta, hogy lelküket még nagyobb gonoszságra ne ingerelje”. (c. 156. Geréb László ford.) Csak benső bizalmas ismerhette ennyire Lajosnak a kis Martel Károllyal kapcsolatos szándékait (Rex autem Lodovicus de morte eius fuit valde contristatus, quia proponebat preficere in regem Apulie, pro rege Andrea patre suo, si vixisset... c. 161.), nem is beszélve az aversei sebésüléséről.

Az eddigi kutatások szerint mint szerző számba jöhet: Kétyi János egri lector, ill. egy hozzá közelálló ferences, Laczkfy Dénes. Az is lehet — gondolja Kardos Tibor —, hogy ugyanaz a szerző (Laczkfy) írta a XIV. századi krónikaszerkesztményt, mint a Lajosról szóló töredéket.⁴⁸

Lehet-e a szerző Laczkfy Dénes?

Kardos Tibor egyik fő érve erre az, hogy a Laczkfyak igen sűrűn szerepelnek. Viszont a szerző nem ritkán téved a Laczkfyakra vonatkozó adatokban, vagy lényeges dolgokat elhallgat. A német zsoldosok összeesküvésének leverője nem András, hanem Miklós.⁴⁹ Elképzelhető, hogy Laczkfy Dénes nem említette volna meg, hogy a székelyföldi hadjárat vezére Laczkfy András volt? Azt még lehetne elfogultsággal magyarázni, hogy a Wolfhard által bevett Foggiát Laczkfyval foglaltatja el, de ugyanúgy lehet pontatlan értesülés is ennek a forrásra. Küküllői hagyományozza egyedül, hogy a király a 2. nápolyi hadjáratban Laczkfyt leteszi a fővezérségről, és Kontot nevezi ki helyébe. A minorita ezt nem említi. Ha Dénes ez a minorita, jó oka volna a családot ért sérelem elhallgatására. Csakhogy a vezérváltozást az olasz kútfők sem említik. Karácsonyi és Domanovszky⁵⁰ ezért kétségbe vonják Küküllői tudósítását. Domanovszky szerint legfeljebb seregfelosztás történt, Kont vitte el a sereg egyik részét, Laczkfy a királlyal maradt. Pór a tudósítást mégis hitelesnek tartja, mert „nagy intrikus volt Kont” és Laczkfy is ekkor szűnik meg erdélyi vajda lenni.⁵¹ De ha Laczkfy és Kont Miklós ilyen személyi ellentétbe kerülnek, miért emelné ki Dénes mindjárt a Laczkfyak után-a legjobban Kontot? Érdekében állna a kalocsai érseknek, hogy Kontnak hízelegjen?⁵²

Kardos másik érve, hogy a szerző jól ismeri Laczkfy Istvánnak a királyhoz küldött missiliseit, hivatkozik is rájuk. Dehát a király környezetében élő bizalmas nem szerzett volna másként tudomást a nagyjelentőségű hadszíntérről érkező híradásokról, csak ha őccse volt a levélírónak? Ezekről a levelekről akkor minden udvari ember tudhatott. Hiszen (szokatlanul) még a Kont-testvéreknek szóló oklevél is hivatkozik rájuk:

qui eciam, ut ex continuis eius domini Stephani voyvode fidelis literatoria rescripcione percepimus... (1349. nov. 26. — AO. V. 339. kk.)

Laczkfy Dénesről nem sokat tudunk. Ferencrendi lectorból lett a király nevelője, majd diplomatája 1344-ben: a pápai udvarhoz küldik követségbe. Nemsokára tinnini, 1349-ben zágrábi püspökké lett, majd egy hónap múlva kalocsai érsek 1355-ben bekövetkezett haláláig.⁵³ Amikor Dénes magasabb méltóságokra emelkedett, János fráter lett a király gyónatója. Vagyis kb. attól az időtől nem érintkezett már olyan szorosan Dénes a királlyal, amelytől elkezdődik a töredék. „Magasabb” körökhöz tartozott ő, mint a népi érdeklődésű, a szegényebb lengyel nemesekkel bizalmasabban társalgó⁵⁴ szerző. Abban, hogy a ferences barát a Laczkfyakat, ill. Kontot úgy kiemeli, *rendi érdek* is szerepet játszhatott: az öreg Laczk, Ujhelyi, Gilétfy, Kont, Lendvay Miklós a szerzet jötevői, az ötvenes években ők fedezik a költségeket az évi közgyűlésre.⁵⁵

⁴⁸ ENDLICHER: Wiener Jahrb. d. Litt. 1826. Anzeige Blatt XXXIII. 4. — Huber i. m. 10. — MÁTYÁS FLÓRIÁN: Fontes III. 11. és 143. — PÓR: Nagy Lajos. Bp., 1892. MTÉ, jzet a 9. lapon. — DOMANOVSZKY: i. m. 433–436. — KARDOS TIBOR: Előszó... 11–12. — TRENCSENYI-WALDAPFEL: Előszó... 30.

⁴⁹ L. a krónika 1960-as kiadásának jegyzeteit, 118. l.

⁵⁰ DOMANOVSZKY i. m. 425.

⁵¹ PÓR: Nagy Lajos... 236. lapon levő jzet.

⁵² c. 169. Nicolaus Konth tantam habebat industriam et sapienciam sibi divinitus inspiratum, quod ubicunque veniebat rex Hungarie, qui ipsium super omnes Hungaros extulerat, semper pacem ordinabat, sicut patet sub Aversa civitate... (p. 161–2.) — c. 170. sibi fuit consultum per dominum Nicolaum Konth semper pacis amatorem et treugarum dispositorem virum magni consily, pre cunctis regi fideliorum, ut cum Drozge predicti castris castellano componeret. (p. 164.)

⁵³ KARÁCSONYI JÁNOS: Magyar nemzetségek a XIV. sz. közepéig. 2. 170–181. — Uő: Szent Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig. Bp., 1923. I. 39.

⁵⁴ PÓR: Nagy Lajos... 266–267.

⁵⁵ KARÁCSONYI: Szent Ferenc rendjének... I. 43.

Kardos Tibor szerint Laczkfy Dénes egy időben a budai Szt. János kolostorban lakott, s itt írhatta Lajos történetét is, melyet Domanovszky és Dékányi után azonosít a Waddingus említette, a budai Szt. János kolostorban őrzött és később elpusztult művel.⁵⁶ Legújabbban Karsai Géza bizonyítja be, hogy ez a feltevés Waddingus félreolvasásán alapult és öröklődött: a szövegben nincs szó semmiféle Lajos-életrajzról, és semmiféle budai, vagy akár magyar kolostorról.⁵⁷ Ez a tény nemcsak Laczkfy szerzőségét gyengíti ismét, hanem azt a véleményt is, amely szerint a XIV. századi krónikaszerkesztménynek, a Budai Krónika összvevényének írója azonos lenne Lajos minoritájával. Igaz, hogy mindkét műben eleven, költői az előadásmód, tarkítva felkiáltásokkal, szubjektív kitörésekkel, moralizálással. Igaza van Kardosnak, amikor a minorita hagyománnyal (Fra Salimbenével) hozza ezt a stílust kapcsolatba, és Trencsényi-Waldapfel Imre is sok hasonlóságot talál a névtelen és Fra Salimbene eleven, anekdotikus, népies, népnyelvi szavakat is beleillesztő krónikája között.⁵⁸ De a pármái ferences krónikájának laza szerkesztése, idézet-halmozása, a túlzottan személyes, naivan dicsekvő hang idegen a mi szerzőnkétől. Salimbene mintaszerű ritmikus prózáját sem követi, amelyet pedig a budai ferences szem előtt tarthatott. S éppen a ritmikus próza tekintetében találunk olyan eltérést a két magyar szerző műve között, hogy nem azonosíthatjuk őket. A Lajos-kori töredék ritmikus prózája sokkal gondatlanabb nemcsak a választékos, zsongó prózában író budai krónikásénál, hanem az átlagos színvonalnál is. Nem ritkán az abszolút mondatvég sem zárul a cursus szabályai szerint, pedig ez elemi követelmény.⁵⁹ Horváth János a budai ferences szövegét alapos vizsgálat alá vetette s megállapította, hogy az abszolút mondatvégeken túlnyomó többségben velox az uralkodó formáció; a trispondaicust kerüli a szerző, legfeljebb a mondat belsejében alkalmazza.⁶⁰ A Lajos-kori minorita művében a *velox után éppen a trispondaicus* formáció tűnik fel a leggyakrabban az abszolút mondatvégeken.⁶¹ Ezzel szemben él egy másik stílusdíszítő sajátossággal. A Budai krónikában Horváth négy rimes helyet talált, de ezekből jóformán csak az utolsó mutat művészi csiszoltságot. A Lajos-kori minorita szövege azonban valóságos *gyűjtőhelye a rimes prózának*.

Az első fejezet (c. 154.) rimes prózája tökéletesen megfelel a tartalomnak. A himnusz-költészet hangján átkozza Johannát és siratja el Andrást. A rimes kólonok nem mindig ritmizálhatók.

O feminarum iniquissima,
de beneficys dei ingrattissima,
persecutri innocentis nequissima, (e)
contra deum cervicosa, (tr)
contra proximum maliciosa,
contra suam animam criminosa, (v)
contra communem morem odiosa, (tr)
contra militatem faustuosa. (tr)
O vas iniquitatis et malicie,
o fax et ignis iracundie,
o pondus magne contumelie,
quantum malum suscitasti, (tr)
quantum crimen commisisti. (tr)
Totam ecclesiam dei tuo scandalo demigrasti. (v)
Vide considera et pondera quid fecisti, (v)
quantum scelus commisisti. (tr) stb. (p. 43–144, kk.)

De rimelést figyelhetünk meg szinte valamennyi caputban, legalább 3–4 kólonon át. A hasonló esetvegyedéseken kívül ilyen rimeket is találunk:

⁵⁶ DOMANOVSKY: i. m. 433–436.—DÉKÁNYI KÁLMÁN: Bevezetés a Középkori Krónikások XI. kötetéhez. Bp., 1910. — WADDINGUS: Ann. minorum VIII. 20. — KARDOS T.: Előszó... 12.

⁵⁷ KARSAI GÉZA: Névtelenség, névrefjés, szerzői név. Száz., 1963. 3. 676–7.

⁵⁸ TRENCSENYI-WALDAPFEL: Előszó... 30–31.

⁵⁹ Pl. a 154. c.-ből: „Quia quamvis suspicio mortis sibi per uxorem suam fiende eius auribus per plurimos instillaverit, (?) tamen hoc ipse, suam innocentiam considerans et uxoris impregnacionem, credere non poterat; (?) et sicut agnus innocens iugulatus est. (?)”

⁶⁰ HORVÁTH J.: i. m. 263.

⁶¹ Pl. a 156. c.-ban 12 abszolút mondatvég közül 8 trispondaicus, 2 velox, 2 planus, de rengeteg a mondatbelseji trispondaicus is. A 157. c.-ban 9 abszolút mondatvég közül 3 végződik trispondaicusszal, 3 veloxszal, a 158. c. első felében tizből 5 velox, 3 trispondaicus, a 154. c.-ban 19 abszolút mondatvégből 4 szabálytalan, 4 trispondaicus, 2 ecclesiasticus, 2 planus, 2 velox. A László-legendát a 161. és a 162. c. tartalmazza. Az első (rövid) caput valóban igazolhatná Bóta feltevését, hogy ezt a legendát később illesztették a szövegbe, mert az 5 abszolút mondatvég közül 3 velox, 2 planus és a szövegbelseji kólonvégek zöme is planus, bár trispondaicus is előfordul. De a 161. c.-hoz szorosan hozzátartozó 162-ben tizből ismét a többség, 5 trispondaicus, 1 planus, 1 velox, 2 ecclesiasticus (a szövegbelseji kólonok között uralkodik a trispondaicus), 1 szabálytalan. — Noha a cursushasználat elég következtelen, a trispondaicus előretörése vitán felül.

c. 170. insignia lithwanorum de cacumine turrium, scilicet capite humano cum nigris pilys deposuit,

vexillum regis Hungarie loco eorum cunctis videntibus apposuit.

et ad unam curiam Dobravichwzca vocatam ampne circumdatam devenit, (p. 164.)

ubi penitus de alimentis nichil invenit. (p. 165.)

Vagy a 172. caputban: *gloriose — graciose.*

Ezt a feltűnő rimelési hajlandóságot nem Fra Salimbenétől tanulta a minorita, ott csak elvéve akad egy-egy rimes részlet. De meggondolkoztató, hogy mindkét ferences barát, és a pármái ferences is ismeri — ha eltérő módon alkalmazza is — a rimes prózát. Nem egymást utánozzák, talán inkább rendi hagyományt követnek. A XIII—XIV. századi oklevélarengák közt a legszebb rimes arengák „prédikációs-arengák”.⁶² A ferences rend prédikáló rend volt, a prédikáció műfajilag nem mellőzhette a hallgatóságot lekötő rimes prózát, a himnikus, de egyben a népi költészethez is közelebb álló stílust. — A budai krónikaszerkesztmény írója nem lehet azonos a legalább 23 évvel később íródott Lajos-kori töredék szerzőjével. Az első inkább a hazai kancelláriai gyakorlattal, a második a népi, ill. lovagi epikus költéssel áll szorosabb kapcsolatban a ferences hagyományok őrzése mellett. Ebből magyarázható a nápolyi hadjáratok csírájában epikus felépítése (expozíció, seregszemle, hatásos előkészítés, tetőpont), a párharok, egyéni fegyvertények, a hősök kiemelése, a kalandosság és a mesés elrajzoltság.

János barát volt a szerző?

Domanovszky szerint nem. Tagadja, hogy a mű szerzője tartotta a sebesült Lajos fejét,⁶³ mert „aligha hallgatta volna el, ha őneki mondja a király utolsó kívánságát”.

A középkori szerzetesírókra általában nem jellemző, hogy saját személyüket tolják előtérbe.⁶⁴ Éppen az lehet a feltűnő, hogy a fenti jelenetben nem említi meg, kihez szólt a király, pedig lényegtelenebb szereplőket mindenhol megemlít. A végrendelet elvégre a jelenlevő Laczkfy Istvánnak is elmondhatta volna, nem pedig — mint a jelenetből következtethetjük — belső emberének, valószínűleg gyóntatójának. Itt az a hatásos, hogy nem nevezi meg önmagát a szerző, bensőséges viszonyukat, gyöngéd szeretetét ez a művészi szemérem teszi lélektanilag hihetővé. Ha a király szájából hallotta volna a végrendeletkezést — mondja Domanovszky —, nem kívánná valószínűségét a következő passzusokban bizonyítani. De hiszen nem naplót ír, hanem olvasókra számít. Ezek előtt már csak rendi érdekből is be kellett bizonyítani olyasmit, amit csak hárman hallottak.

A legfőbb érv János ellen a 2. litván hadjárat visszavonulásában található sok földrajzi és időrendi pontatlanság. Pedig itt kétszer is néven nevezve szerepel János barát:

fratri Johanni unum equum, quam habuit meliorem (Lodovicus) concessit et ipsum natare secum coegit. (c. 170.)

Frater Johannes autem Lector, cum socio suo ad tantam devenerant famis inedia, quod per se ipsum neque equos suos ascendere poterant, nec de eisdem descendere motu proprio. (c. 170.)

Ez a két megfigyelés annyira személyes jellegű, hogy érthető, miért gondoltak egyértelműen János barát szerzőségére. De mivel magyarázható, hogy állítólagos jelenlétekor hetvennégyezer ússzak át a Szeret folyót, az Olt folyó Lodomériába kerül, s hat nap telik el Nagycsütörtök és Nagypéntek között?

Azt tartják, hogy szerzőnk nem volt jelen a visszavonuláskor, vagy legalábbis nem mindig ment együtt a fősereggel. Vagy talán a sebesülési jelenetből megismert szerénységnek megfelelően János rendtársa a szerző? Hajlunk erre a véleményre, de nem tartjuk olyan lényegesnek, ill. megmagyarázhatatlannak az e fejezetben található pontatlanságnak. Hiszen a pontos adatokra törekvő szerző a nápolyi hadjárat során is sokszor bakot lő,⁶⁵ „kihagy”,

⁶² Prédikációs-arengák különleges tartalmú oklevél-arengák. L. HEINRICH FICHTENAU: Arenga. Spätantike u. Mittelalter im Spiegel von Urkundenformeln. MIOG. Erg. Bd. 18. 1957. Graz—Köln. 19. 111, 128, 143 k., 151, 153, 172, 205. A legszebb magyar példák: Győri káptalan 1250. AUO, II. 219. István nádor 1304. AO. I. 51—52. IV. Béla 1261. (V. István átírásában.) Sztpétery Reg. 2123.

⁶³ DOMANOVSKY I. m. 433—434.

⁶⁴ Fra Salimbene nagyon is kivétel! — L. még: KARSAI I. m. 666. kk.

⁶⁵ Domanovszky mutatta ki, hogy a minorita felcserélte a veszprémi püspököt a pécsivel, hogy állításával éleltében Andrást nem a magyarok, hanem Durazzói Károly temettette el, hogy Velence nem gördített akadályt az átkelés elé, hogy Lajos nem vett részt a capuai ütközetben, hogy az olaszok Becsei Imre fia Vesszős helyett messer Filippo Ungarot említik Durazzói Károly kivégzőjéül, hogy Wolfhardot tévesen nevezi meg, s a nápolyi hadjáratban játszott szerepét sem ismerteti, hogy a zsoldosok lázadására Gravina más okot hoz fel (I. m. 416, 414, 418, 419, 420, 430). Tarantói Lajos párbajkirovását említi, magára a levélre is hivatkozik, de úgy látszik, nem emlékezik pontosan a király válaszára. Vö. c. 166. (p. 156—7.) és CD IX/1. 775—6. Nr. 407. — Időrendi pontatlanság: elfelejti, hogy Johannát a 158. c.-ban már Tarantói Lajos feleségként említette, és a 163. c.-ban ismét hozzáadja.

nem tud mindent pontosan, vagy inkább feledékeny. Talán csak ezért botlik a mű végén is, ill. az amúgy is népi-epikus mintára emlékeztető kalandozásban kissé szabadjára ereszti mesélő kedvét. A folyón „hetvennégyezer” átúszni lehet ironikus vagy mesés túlzás is, a hat nap csütörtök és péntek között lehet elnézés is. Ha mi felfedezzük az ellentmondást, a hitelességre törekvő író nem vette volna észre a mások elbeszélésében, mielőtt, vagy miközben leírja?

Mindez nem megdönthetetlen érv János szerzősége mellett, de az ötletet még egy megfontolás támogathatja. Már Domanovszky is észrevette, hogy a műben kétszer is szerepel egy ismeretlen hős katoná, Johannes vero dictus Bessenew viceagazo, olyan beállításban, hogy érezzük: ez az ember a szerzőnek „szívügye”. A Benevento melletti útközetben két zsoldost vág le nagy vitézül, s mikor a harmadik megölte alatta a lovát, hirtelen leugrott róla és meztelen karddal szúrta le a németet, miközben ő is megsebesült. A 171. caputot pedig mintha egyenesen az ő kedvéért írta volna meg a szerző, aki a királyt leterítő s már-már megölő medvét pusztítja el:

Sed dictus Johannes Bessenew plus regem diligens quam se ipsum, periculo mortis se interponendo ursum regem invadentem aggređiens cum suo gladio interemit, et regem a mortis faucibus liberavit. Tandem idem Johannes pro illo facto, propter incusancium rabieta-tem, et specialiter Novak de Croacia, nullam recepit remuneracionem. Ipse enim tunc venerat, quando iam Johannes dictum regem liberando ursum interemerat prenatum.

Kétyi János, a jómódú abaúji családból származó ferences barát, egri lector, aki a király gyóntatója, 1358-ban az öreg királyné káplánja, sőt avignoni követe is lesz, a pápától a maga és rokonai számára is szerzett kegyeket. Társa a követségben — akit ő választhatott, ti. egyedül nem volt szabad mennie — az *ugyancsak Abaúj megyei Monaji Lőrinc ferences barát*. A pápa meg is dicsérte őket, és 1361-ben Kétyit a ferences rend provinciálisává választották, de két év múlva megfosztották hivatalától, mert a *rokonai szeretet* megengedhetetlen ügyletekre vitte: 34 arany forintot adott unokaöccseinek egyik rokonuk birtokainak visszavásárlására. Ennyi pénze a szegénységi fogadalmat tett ferences barátak hivatalosan nem lehetett.⁶⁶ János tehát nem volt elfogulatlan ember, *barátaiért, rokonaiért tekintélyét kockáztatva is kiállt*.

Reneteg Besseneyó nevű községről van tudomásunk a XIV—XV. században és sok ilyen nevű földesúrról. De *Abaúj megyében a Besenyő családnak a birtokai a Kétyi, Monaji és Horváth család birtokaihoz esnek közel*.⁶⁷ Így a baráti, rokonai vagy pörösködési viszony köztük feltehető. A szerző talán éppen ezekkel a Horváthokkal szemben fogja Besseneyó János pártját.

Mindezek után talán mégsem egészen elvetendő János barát szerzősége. De Lajos király töredékes életrajza a kérdés eldöntésétől függetlenül latin nyelvű irodalmunk egyik legszebb darabjának bizonyul.

Czigány Lóránt

(London)

KÖLCSEY MÁSODIK FELIRATA AZ IFJAK ÜGYÉBEN

Az országgyűlési ifjak, Lovassy László és társainak letartóztatásával és meghurcoltatásával a történeti irodalom részletesen foglalkozott.¹ Ügyüket a korabeli Magyarország részvétellel és felháborodással tekintette. Védelmükre megmozdultak a megyék, s egymás után készítették a feliratokat; nem kegyelmet, igazságot kértek. Kölcsey mint Szatmár megye főjegyzője három feliratot készített. A felségsértés miatt lefogott ifjak ügyében cselekedni nagyon fontosnak tartotta, s mivel az Akadémia közgyűlése egybeesett a megyegyűléssel, az akadémiai gyűlésen való részvételét lemondta, hogy az első felirat elfogadásánál, mely a megye 1836. szeptember 5-i közgyűlésén történt meg, jelen lehessen.² Az első felirat, mint Kölcsey maga írta, „a bihari, békési és pesti feliratok visszhangja” volt csu-

⁶⁶ KARÁCSONYI: Szent Ferenc rendjének... I. 43—44., 159.

⁶⁷ CSÁNKI: Magyarország történeti földrajza... I. 214—226. lapokon. Besseneyók birtokai: Deveser (Forrótól É-ra), Felső-Ináncs (Hernád m.) Kétyiek: Kéry (Forrótól ÉNY), Miglész (Hernád m.), Horváthok: Németi (Hernád m. Miglész mellett).

¹ Vö. pl. HORVÁTH MIHÁLY: Huszonöt év Magyarország történelméből. 2. kiadás. Pest. 1868. 2. köt. 37—48. Újabbban: WERTHEIMER EDE: A jurátusok felségsértési pöre. BpSz, 1908. 133. köt. 18—58. és 225—262.

² Kölcsey Ferenc összes művei, szerkesztette SZAUDER JÓZSEF, Bp., 1960. 3. köt. 753. (A továbbiakban: K. F. Ö. M.)

pán.³ Kőlcsey mélyégesen fájlalta, hogy az ifjak helyzetén segíteni nem tudott, s még egy alaposabb feliratot sem készíthetett, mivel Kossuth és Wesselényi második felirata, mely a letartóztatás módját és a jurátusok börtönbeli körülményeit új megvilágításba helyezte, megkésve csak a megyegyűlés után érkezett meg.⁴ Az új körülmények ismeretében Kőlcsey új feliratot szerkesztett, hogy „az elfogatás, letartóztatás és pör folyamat módja által okozott sérelmek teljes világításban tüntessenek ki, s egyszersmind a municipális rendszer ez oldalról bőven kifejtessék. Mert municipális alkotmányunk az, mi itten sértve van, s mit minden sérelemtől oltalmazni szent kötelesség.”⁵ A második felirat kidolgozása valóban megvalósította ezt a célkitűzést; az egész felirat hangja, s kérlelhetetlen logikája csak a törvényesség tiszteletben tartását követeli, nem pedig érzelmi ráhatással akar kegyelmet kérni a jurátusok számára. Kőlcseyt a kortársak gyakran érzelmi politikusnak tekintették; a tollat valóban az érzelem adta kezébe, hiszen az ifjakat mindenképp szerette, s tőlük várta a nemzet sorsának jobbúlását növekvő pesszimizmusa ellenére is, azonban cselekedeteit az ésszerűség vezérelte. A felirat Kossuthnak is éppen ezért tetszett. Így írt róla naplójában: „Kőlcsey hideg okoknál akart maradni, mert az igazságot itt annyira érezte, miszerint vágyott kikerülni azon ellenet, hogy az észet s értelmet a szívnek felerelert hevével megvesztegeti. A munka remek; nem volt felírás, mely a dolgot ennyire tisztába tette volna.”⁶ Nem a felirat okfejtésén múltott, hogy eredménytelen maradt; a bécsi kormány az erős kéz politikájával akarta az ellenzékét megfélemlíteni. Kőlcseyék december 12-i feliratára hamarosan megérkezett a kancelláriai leirat, mely a felirat megfogalmazóit nevezi a törvényesség megsértőinek. Szatmár megye még egy utolsó kísérletet tesz: március 6-i közgyűlésükből felterjesztik Kőlcsey harmadik feliratát, mely nyomtatékosan kéri a „december 12-iki felterjesztésükben felpanaszolt sérelmeinket eloszlatni”. Az ifjakat azonban elítélték, hiszen az alkotmányos jogok lábál tiprása az osztrák gyarmatosító politika számára nem jelentett nagy esetet. „Az ifjak ügyében hozott ítélet mindent meghalad, mit csak álmodhánk is”⁷ — írta Kőlcsey Kossuthnak, mikor a hír Csekére is megérkezett. Wesselényihez írott levelében fájdalmas elkeseredéssel kiált fel: „Mit tegyünk? — Mit lehetséges tennünk, hogy ez iszonyatos helyzetből kikeveredhessünk?”⁸

*

Kőlcsey harmadik feliratát Vértessy Jenő adta ki, ő csak ezt tartotta ismeretlennek.⁹ Kőlcsey összes műveinek kiadásai azonban nem tartalmazzák az első két feliratot. Az első felirat kézírata még mindig lappang, a második feliratnak egy nyomtatott példánya most került elő a British Museumban. A nyomtatvány Waltherr László hagyatékával került külföldre 1865 után. Waltherr könyvtárát a lipcei *List und Francke* antikvárius cég vásárolta meg, s a könyvek nagy része onnan a British Museumba került 1873-ban. A cég egy tételként adott el a British Museumnak egy kb. 4000 darabból álló magyar, német és latin nyelvű aprónyomtatvány és kéziratgyűjteményt,¹⁰ mely 1962-ig többé-kevésbé érintetlenül állt a British Museumban, ahol egy tételként volt katalogizálva Cup. 1248. d. 1. jelzet alatt. Az értékes gyűjtemény törzsanagya 1780—1850 közötti időszakból származik. A részletes feldolgozás folyamatban van, s a feltárt anyagnak mintegy negyede nincs leírva sem Petrik, sem Szinnyei, illetve Gulyás bibliográfiáiban. A gyűjteményből eddig egy Csokonai-levél került kiadásra.¹¹ Kőlcsey felirata *Szatmár, County of* címszó alá került a British Museum katalógusába Hung. 1. h. 13 (19) jelzet alatt. A nyomtatvány négy oldal terjedelmű, 36×24 cm nagyságú. A szöveg három és fél oldalt foglal el, s valószínűleg Nagykarolyban nyomtaták 1836 december közepén.¹² A szövegközlés betűhű, csupán a hiányjeleket hagytuk el, valamint az ő és ű két pontja közötti vonással jelölt hosszú ő-t és ű-t a ma szokásos ékezzettel láttuk el. Ezenkívül két sajtóhibát kijavítottunk (nemzetünk — nemzetünk, országunkban — országunkban).

Felsőleges s a t.

Midőn folyó évi September hónapban tartott közgyűlésünkben, az ország különböző részeiben katonaság által elfogatott ifjak ügye miatt, Cs. Kir. Főlségedhez alázatos előterjesztésünket felnyújtottuk, melyek voltak bizodalommal, hogy igazságos kérelmünk kegyelmesen megfog halgattatni. Annyival inkább,

³ Uo. 746.

⁴ Uo. 746—747. és 752—753.

⁵ Uo.

⁶ Idézi SZAUDER JÓZSEF: Kőlcsey Ferenc, Bp., 1955. 255.

⁷ K. F. Ö. M. 3. köt. 779.

⁸ Uo. 784.

⁹ „Első két felirata ismeretesebb és szebb” — írja Vértessy. MKSz. 1906. 14. köt. 242. Ugyanott beszámol arról is, hogy Szatmár megye levéltárában egész sor Kőlcsey-feliratot őriznek.

¹⁰ Vö. List und Francke: *Katalog Nr. 74*. Leipzig, 1871. 130. tétel.

¹¹ CZIGÁNY LÓRÁNT: Egy kiadatlan Csokonai-levél. Magyar Műhely (Párizs), 1962. 1. évf. 3. sz., 50—53. (hasonmással). Itthon ismertette: JUHÁSZ GÉZA: Csokonai a kicsapatás után. Alföld, 1963. 14. évf., 78—82.

¹² K. F. Ö. M. 3. köt. 761.

mert az polgári alkotványunk természetéből merítettett, s egyébiránt is a Haza számos Megyéinek hasonló értelmű felterjesztéseikhez lévén kapcsolva, nem egyes törvényhatóság, hanem a nemzeti többség kérelmének méltán tekintetehett.

Mély fájdalommal tapasztaljuk, hogy kérelmünk igazságos voltán alapított reményünk, mind ez ideig telyesedést nem nyert. Mert nem csak Cs. K. Főlséged által kegyelmes válasszal megnevegisztaltatánk, hanem Pest, Pilis és Solt t. e. megyei rokonink hivatalos leveléből, valamint szomszéd Bihar Vármegyének hozának intézett atyafiúi tudósításából, szomorúan értettük meg: miképpen a katonai erővel elfogott ifjak folyvást katonafőrizet alatt szigorúan tartatnak, szabad levegőszívástól s barátaik vizsgálató látogatásától megfosztatnak; szóval már most, mielőtt bírói ítélet által bűnösöknek nyilváníttatnának, oly bánásmóddal illetetnek, mellyen alá törvényeink a bírósan megítélt gonosztévót nem engedik vettetni. Nem csak, hanem az ellenök megis indított pör homályba lepleztetik; a fennálló törvények és törvényes szokások elmellőztetnek; a keresetlelvében a Feladó neve ki-nem tettetett; a pör felvétele és kiküldatása bezárt ajtóik mellett történt meg; a védelmező Ügyészek hittelételre sürgettetek, hogy a velek közendő írómányok foglalatjáról senkivel közölni nem fognak, s mivel ezt a vádlottak által választott Ügyvédek, mint törvény elleni kívánatot, teljesíteni nem akarták, védettelhez, az egész mívelt világban ismeretlen mód szerént nem eresztetnek; sőt helyettök más, a vádlottak által nem választott Ügyvédek kerestettek, s így a szerencsétlenek védőlőök szabad választásától elejtetnek; védelmök rendkívüli úton megnehéztetik; s előttök erőszakosan bezáratik az út, mellyen lehető ártatlanságokat kibonyíthatnák.

Illy körülmények közt mulhatatlan hazafiúi kötelességünkre ismertük, hogy Cs. K. Főlségedhez ezen tárgyra nézve újlag alázatos felterjesztést intézzünk, és hűséges, de egyszersmind szabad nemzethez illő őszinteséggel, azon nagy sérelmet, mely e részben polgári alkotványunkra háromol, egész kiterjedésében felfedezük.

Nem a vádlottak sorsában való személyes részvétel, nem is más mellékes tekintetek vezetnek bennünket. A fennforgó kérdés polgári alkotványunkkal, s azon alapuló bátorságos létünkkel szorosan egybe van kapcsolva. Alánfogva nemzeti kérdés ez, minek miképpen leendő eldöntése feszített figyelemben tart bennünket; mert az egész nemzet polgári állásának biztos vagy nem biztos létét fogja felvilágosítani.

A Magyar nemzet szabadsága főleg kettőn sarkallik. Először, hogy a törvényhozás közös munkájában a törvényhatóságok, követelik által részt vesznek. Másodsor, hogy a végrehajtó hatalom a maga törvényes rendelkezései azon törvényhatóság által hajtattja végre, mellynek kebelében a rendelkezés tárgya találatik.

Ezen második az alap, mellyen a megyei rendszer, szabadságunk és nemzetiségünk fenntartó eszköze, nyugoszik. Ez ősi rendszer, mely egy felől a királyi kincstárt a törvények végrehajtására meg-kivántató számtalan kölcségekkel meg-menti, másfelől a végrehajtó hatalom s a nemzet közt szakadatlan nyilvánosságot és kölcsönös bizodalmat eszközöl, egyetlen kincse a nemzetnek, s ezt minden csonkúlástól megőrizni Fejedelmet és hazát egyformán érdeköl.

Ugyan is a mi koronás Királyainknak a törvény végrehajtásában hívbék segéde nem lehet, mint maga az a nemzet, mely a törvényt együtthozá; a következők, annak telyesedésbe menetelét szívén hordozza, s azt saját házi pénztárainak kölcségen, saját felelős tisztviselői által eszközöli.

Magának a nemzetnek pedig sem a törvény telyesedésbe meneteléről, sem a lehető félremagyarázások és visszaélések el-távoztatásáról semmi sem adhat oly biztos garantiát, mint e rendszer, mi szerént a királyi legbensőbb felügyázat alatt; a végrehajtás a törvényhatóságok által eszközöltetik. Mert a nemzet, mely a törvénynek mind hozásában, mind végrehajtásában illy elhatározottan részesül, a szabadság azon elengedhetetlen alapszabályának oltalmában él: minélfogva vele, saját befolyása nélkül, semmi sem történhet, az az, onkéjes igazgatás alá nem vethetetik.

Mind ezek szerént azt hisszük, hogy a törvény végrehajtásának a megyei hatóság útján való eszközése polgári alkotványunknak oly sarkalatos részét teszi, hogy megsértése, vagy épen eltöröltetése alkotványos létünket egészen semmivé tenné, s azzal együtt mind a nemzeti élet, mind az egyes polgárok személyes bátorsága egyszerre elsűlyedne.

Igy érezték ezt őseink is; ugyan azért a megyei rendszer épen maradását mindenkor szíveiken hordozták. Nevezetesen midőn az 1687. esztendő 14-d. czikkely által, némely nemeseknek megidézétes előtt lehető elfogatásokat kimondották, nyilván kijelentették azt is, miképen az elfogatás, csak megyei tisztviselők által, és így a Megye tudtával, a megyei rendszerrel együttjáró nyilvánossággal történhetik meg.

Valamint az 1687 : 14. úgy az 1716*: 7-dik törvényczikkely is oly esetet foglal magában, mellyben az elfogatás megidézétes előtt megtétehetik. De ez utóbbi czikkelyben nincs elmondva : az elfogatás ki által történjen?

Azonban, ha a megyei rendszer törvényes; ha a megyei rendszer elve szerént az 1687 : 14. czikkely esetében a megyei hatóság nyilván megnevezve van; ha eleink az 1715 : 7. czikkely hozásakor a magyar polgári alkotvány felforgatására nem céloztak: úgy természetesen következik, hogy ezen utóbbi törvénynek is egyedül az alkotvány értelmében, s a nemzeti szabadság és személyes bátorság veszedelmezétesé nélkül kell telyesedésbe vétetni. A mi pedig csak megyei úton, s megyei nyilvánosság mellett lenne eszközölhető.

Ez vala a felette fontos ok, miért Cs. K. Főlséged előtt, a kérdéses ifjaknak katonai erővel lett elfogatása miatt, előterjesztésünket már egyszer hódoló tisztelettel felnyujtottuk. Ez az ok, mely miatt ezen különben ismeretlen ifju polgárok ügyét, az ország Megyéinek legnagyobb része oly eleven fájdalommal, oly egyetemi érdekekkel fogadta. Azon körülmények, mit azota hivatalosan közönségesekké lettek, e fájdalmat és érdeket még sokkal magas pontra emelék.

Az elfogatás módjával kezdődik a törvényelleni homály, mely e szerencsétlen vádlottak sorsán, s az ellenek indított egész pören, nyilvánosságot lehelő alkotványunkkal oly ellenkezőleg el van borítva.

Elfogattak mint nagy bűnösök, és még is bűnök mély titokban tartatik; s védelmezőiktől is esküvés kivántatik, hogy a dologról örökre halgatni fognak. E részben kettőt kell K. Főlséged thronusa előtt mély fájdalommal felfedeznünk.

Először, hogy a szerencsétlenek iránt, emberi szánakozásból, különben is részvétellel viseltető sokaság, ezen titkolozás mellett, sem az elkövetett bűn valóságáról, sem a netalán szenvedétt büntetés igazságos voltáról, meggyőzetve nem léssen, s így az elfogatás és azt követhető büntetés egyenesen saját célját semmisíti meg.

Másodsor, hogy ezen elfogatási és törvénykezési titkos mód, a nemzet hitében, minden egyes polgárok személyes bátorságát kerülhetetlen veszedelemre teszi ki. Mert ha sem vád, sem védelem napfényre nem jöhetnek; sőt a védelem többféle megszorítások által felette nehezzé tétetik: mi ad a haza polgárainak bátorságot, hogy a titok éje alatt az 1715 : 7 czik színélt fogva, magányos boszú áldozatává nem tétetnek? Annyival inkább, mert azon törvényczikkely végső záradéka mellett a leggonoszabb lelkű vádoló is minden felelet terhe alól kimenekedhetik.

* Helyesen: 1715

Nemzetünk jókor általlátta a veszélyt, mi az 1715 : 7. törvénycikkkel lehet visszaélésből következhetik ; s ugyan azért időről időre oly törvényeket hozott, melyek azon szomorú emlékeztető cikkelyt úgy igyekeztek módosítani, hogy általa a polgárok személyes és vagyonbeli bátorsága az alkotvány köréből ki ne ragadtassék, s ősi szabadságunkkal meg nem sérthető önkéj vaspálczája alá ne vessésk.

Ez az oka, hogy az 1741 : 26. tcikkely a keresetlevélben a Feladó nevét megneveztetni nyilván parancsolja.

Ez az oka, hogy az 1791 : 56. tcikkely azon szabad tetszést, melyet az 1715 : 7. tczik. a Fejedelemlennek a bíróság kirendelésére nézve adott, megkorlátolja, félre magyarázhatatlan szavakkal parancsolván : hogy a felségsértés és hűtelenség bűme az ország rendes törvényszékei elébe tartozzék, s név szerént a kir. Tábla által, a törvényes fellebbvitel fenntartatván, ítéltessek el.

Ez az oka, hogy az 1805 : 5. tczik 6. §-za, előre nyilván kimondván azon elvet, hogy a vádlottak a törvény rendes után ítéltessek meg, a felségsértéssel vádlottakra nézve is az elfogatás jogát csak a törvény értelmében tartja fel.

Már most ha azon teljes világosságú értelmet, mely e most idézett három törvénycikkelyekben egyenesen kimondatik, polgári alkotványunk legszentebb kincsével, a megyei rendszerrel egybe kapcsolva keresztül gondoljuk, önkényt következik :

Hogy a szerencsétlen ifjaknak az illető megyei hatóságok elmellőzésével, katonai erő által történt elfogatása nem csak törvénytelen, de polgári alkotványunkat gyökerében megtámadó tett vala.

Hogy ugyan azoknak folyvást katonai őrizet alatt tartások nem egyébb, mint az elfogatás módjával megkezdett alkotványsértésnek szándékos folytatása.

Hogy a keresetlevélben a Feladó nevének elhalgatása nyilvános törvénytelenség, mely a vádlottakra, valamint az ezután bevádoltatandókra nézve annál veszélyesebb, mert a Feladót az 1715 : 7. tczik. szerént hazug feladás esetében reá várható büntetés alól már előre felmenti ; s ez által az árulásra hajlandó, kaján lelkű, setében bujkáló gonoszok előtt tágas út nyit, mellyen vagy embertelen boszújoknak, vagy alacsony haszonlesőknek áldozatra áldozatot halmazzanak.

Hogy a mód, minélfogva a vádlottak pórének egész folyama titokba burkoltatik, s minden más pórékre nézve szokásban lévő rendtartás félretételével az Ügyvéd választásbeli szabadság eltapodtatik, az Ügyvédeknek a vádlottakkal lehető értekezése megtagadtatik, a nyit ajtóknál tétetni szokott bírói cselekvések (a magas bírósághoz illetlenül) bezárt tömlőcz setét fenének vitetnek véghez, s több ilyenek, törvényeink napfénynél világosabb parancsolatait rontják meg ; s a fennemlített 1791 : 56. és 1805 : 5. tczikelyeken kívül Ulászló I. Decretumának 10. az 1638 : 24. 1659 : 45. s mindenek felett az 1791 : 12. tcikkely nyilvános értelme ellen elkövetett törvénytelenség, melyet az ország törvényhatóságainak halgatásának elnézni nem lehet.

S e helyen kénytelen vagyunk két körülményt megemlíteni, mellyek Bihar megyei szomszéd rokonnak hozzánk érkezett kútdeményökből estek tudunkra.

Első a királyi ügyek Igazgatójának az egyik vádlott ifjú attyához intézett azon nyilatkozása, hogy a vádlottak ellen indított pör folyásának illy különös módja bizonyos felsőségi rendelésen alapul, mely a mult század utolsó tizedében adatott ki ; s ez a kir. Tábla által már más ízben is foganatba lévén vétetve, törvényes szokássá vált.

Más, hogy a szerencsétlen foglyok nem csak letartóztatva vagynak, de kínos szenvedéseknek is tétetnek ki ; s fogságok helye, világtól lett elszigeteltetésök, s őriztetésök borzasztó módja, felülhalad mindent, a mit a már megítélt rabokkal szoktak éreztetni.

Az elsőt illetőleg : mi csodáljuk, hogy Magyar, ki törvényeinket nem csak tudja, de azok őltalmában élni is szeret, valami olyait, elkülíméretének visszarettenése nélkül, kimondhatott. Nemzetünk nem ismer törvényt, csak azt, a mit Fejedelem és Nemzet együttthoztanak ; nem ismer törvényes szokást, csak a mi törvényeinkkel s alkotványunkkal megegyezőleg fejlett ki. Felebb előszámlált több rendű törvénycikkelyeink félreérthetetlenül épen azt tanítják, hogy bíróságaink semmi felsőségi parancsolatnak, a törvényen és azokon épült törvényes szokáson kívül engedni nem tartoznak ; épen azt tanítják, hogy az, a mit itt a kir. ügyek Igazgatójának szájába adatik, országunkban idegen beszéd, s nem csak idegen, de minden igaz hazafi gondolkozása szerént hibás is.

A másikat a mi nézi : minden elvekkél, miken az igazság kiszolgáltatása alapul, ellenkezik az, hogy a büntetés a bírói ítéletet megelőzze. Már pedig tagadni lehetetlen, hogy magának az 1715 : 7. tcikkelynek értelme szerént is, az elfogatás és letartóztatás nem egyébre való, hanem, hogy a vádlott elne szökhessek. Az elsőké megakadályoztatására sem bűzhödt levegőszívás, sem minden vigasztaló látogatások eltiltása, sem a zárt ajtón belől álló szuronyos katona mindenkor jelenlétének borzasztó látványa, s több ilyen, kissébb és nagyobb, de minden esetre lélek- és testkínzó jelenetek nem szükségesegek. Minden pedig, mi itt a szükséges felül van, valóságos büntetés ; büntetés, mi előtt a vádlottak bírósán bűnösöknek lenni kimondattak volna ; büntetés akkor, midőn még, emberi gondolkozás szerént az is lehetséges, hogy a büntetést szenvedő fél ártatlan.

Mind ezek következtésében igazság, törvény és haza iránti szent kötelességünk hozza magával, szavunkat Kir. Főlséged trónusához ismételve felelni, s hódoló tisztelettel nyilvánítani : miképen a vádlottak elfogatásával s letartóztatások módjával okozott alkotványsérelem a megyei hatóság elmellőzésében állván, e sérelem csak a vádlottak szabadabb tétele, s a törvényhatósági útnak gyakorlatba vétele által enyészthetik el.

Továbbá : A Feladó nevének eltitkolása, s a törvénykezés titkos és különös volta, oly tettek, mik ellen, fennemlített törvényeink világos értelménél fogva, mint szabadságainkkal meg nem sérthető ellen, Kir. Főlséged színe előtt felszólamlunk ; s azoknak most, és minden jöhető esetekre nézve megsemmisítését és illetőleg megtiltását legalázatosabban kérjük Kir. Főlségedtől, kinek kezeibe tevő le polgári alkotványunk a fennálló törvények teljesítésére felvirgázó legfelsőbb hatalmat.

Végezetre, mivel büntető ítélet előtt büntetést szenvedni igazsággal meg nem sérthető ; Kir. Főlségednek tántoríthatatlan igazságszeretetét pedig teljes meggyőződéssel tiszteljük : azon bizodalom lelkesit bennünket, hogy e büntetést éreztető kemény letartóztatás félfedezése által, Kir. Főlséged atyai szívért, minden következtető esetekre nézve, hasonlóknak végképen meg-tiltására megnyerni szerencsések leszünk. S e bizodalomból származó remény, mind azon keserű érzelmek mellett is, mellyek alázatos felterjesztésünk tárgyai miatt kebleinket betöltik, vigasztaló kilátással nyugtat meg a hitben, hogy a hűven szeretett, koronás Fejedelem, ki alkotványunk s törvényeink szentségét esküjével erősítette meg, illy sérelmeinket orvoslás nélkül hagyni nem fogja.

A kik egyébiránt s a t.

Magyar Közgűlési végzés által kinyomtattni, s körlevél mellett az ország megyéihez széllyelküldözni rendeltetett. Költ N. Károlyban 1836. Dec. 12-kén tartott Közgűlésből.

Kölcsey Ferentz m. k.
Ns. Szathmár Megye Főjegyzője.